

АРАБ ВА ЎЗБЕК ТИЛЛАРИДА ЗООНИМ-НОМИНАТЛАРНИНГ ЛИНГВОКУЛЬТУРОЛОГИК ВА ТАРЖИМАВИЙ ХУСУСИЯТЛАРИ

Чориев Жаҳонгир Асадуллаевич

Ориентал университети магистранти

Гавҳар Раҳматова

Илмий раҳбар: ф.ф.ф.д. (PhD), доцент

Аннотация

Мазкур мақолада араб ва ўзбек тилларидаги зооним-номинатларнинг лингвокультурологик ва таржимавий хусусиятлари қиёсий жиҳатдан таҳлил қилинган. Тадқиқотда зоонимларнинг денотатив, коннотатив, символик ва фразеологик маъно қатламлари ўрганилиб, уларнинг миллий дунёқараши, этномаданий код ва образли тафаккурдаги ўрни очиқ берилган. Шунингдек, ҳар икки тилда айрим зоонимларнинг умумий когнитив асосга эга экани, бироқ уларнинг маданий талқинида фарқлар мавжудлиги кўрсатилган. Айниқса, зоонимларни таржима қилишда лугавий тенглик эмас, балки функционал ва маданий эквивалентнинг муҳимлиги асосланган. Мақола натижалари лингвокультурология, этнолингвистика, қиёсий тилишунослик ва таржимашунослик учун аҳамиятлидир.

Калит сўзлар *зооним, зооним-номинат, лингвокультурология, араб тили, ўзбек тили, коннотация, фразеология, этномаданий код, таржима, маданий эквивалент*

Аннотация на русском языке

В статье проводится сравнительный анализ лингвокультурологических и переводческих особенностей зоонимов-номинатов в арабском и узбекском языках. Рассматриваются денотативные, коннотативные, символические и фразеологические пласты значений зоонимов, а также их роль в формировании национальной картины мира и этнокультурного кода. Показано, что при наличии определенной когнитивной общности интерпретация зоонимов в двух языках имеет заметные культурные различия. Обосновывается, что при переводе зоонимов определяющее значение имеет не буквальное соответствие, а функциональный и культурный эквивалент. Результаты исследования представляют интерес для лингвокультурологии, сравнительного языкознания, этнолингвистики и теории перевода.

Ключевые слова *зооним, зооним-номинат, лингвокультурология, арабский язык, узбекский язык, коннотация, фразеология, этнокультурный код, перевод*

Abstract

This article presents a comparative analysis of linguocultural and translational features of zoonym-nominatives in Arabic and Uzbek. The study examines denotative,

connotative, symbolic, and phraseological layers of zoonyms and reveals their role in shaping the national worldview, ethnocultural code, and figurative thinking. It is shown that although many zoonyms share a common cognitive basis in both languages, their cultural interpretation differs significantly. Particular attention is paid to translation, where lexical equivalence alone is insufficient and functional-cultural equivalence becomes essential. The findings are relevant to linguoculturology, ethnolinguistics, comparative linguistics, and translation studies.

Keywords *zoonym, zoonym-nominative, linguoculturology, Arabic, Uzbek, connotation, phraseology, ethnocultural code, translation, cultural equivalent*

Кириш

Замонавий тилшуносликда тил бирликларини миллий дунёқараш, маданий хотира ва жамоавий тажриба билан боғлиқ ҳолда ўрганиш алоҳида аҳамият касб этмоқда. Бу нуқтаи назардан зоонимлар, яъни ҳайвон номларини англатувчи лексик бирликлар, фақат луғавий қатламга мансуб элемент эмас, балки халқнинг табиатга муносабати, ахлоқий баҳоси ва образли тафаккурини ўзида сақловчи кўп қатламли бирликлардир. Сизнинг асосий матнингизда ҳам зоонимларнинг лингвокультурологик, лексик-семантик ва этнолингвистик хусусиятларини қиёсий асосда очиб бериш асосий мақсад сифатида қўйилган.

Араб ва ўзбек тиллари турли тил оилаларига мансуб бўлса-да, ҳар икки тилда ҳайвон образлари маданий хотиранинг муҳим қисми саналади. Араб муҳитида туя, шер, бўри ва тулки каби образлар марказий ўрин тутса, ўзбек лингвомаданий муҳитида от, туя, қўй, ит, бўри, тулки ва илон каби зоонимлар фаол қўлланади. Бу эса қиёсий таҳлил орқали умумий ва миллий-специфик хусусиятларни аниқлаш имконини беради.

Тадқиқотнинг мақсади ва вазифалари

Ушбу мақоланинг мақсади араб ва ўзбек тилларидаги зооним-номинатларнинг лингвокультурологик ва таржимавий хусусиятларини қиёсий жиҳатдан ёритишдан иборат. Шу мақсаддан келиб чиқиб, қуйидаги вазифалар белгилаб олинди:

1. зоонимларнинг денотатив ва коннотатив қатламларини таҳлил қилиш;
2. уларнинг символик ва фразеологик вазифаларини очиш;
3. араб ва ўзбек тилларидаги умумий ҳамда фарқли жиҳатларни кўрсатиш;
4. зоонимларни таржима қилишда маданий эквивалент муаммосини асослаш. Бу вазифалар диссертация матнида ҳам тўғридан-тўғри шакллантирилган.

Методология

Тадқиқотда тавсифий таҳлил, қиёсий-типологик таҳлил, лексик-семантик таҳлил, контекстуал таҳлил ва лингвокультурологик талқин усулларидан фойдаланилди. Зоонимларнинг денотатив, коннотатив, символик, фразеологик

ва прагматик қатламларини ажратиш диссертациянинг асосий таҳлил модели сифатида белгиланган.

Шунингдек, сиз тузган баҳолаш шкаласида денотатив аниқлик, коннотатив фаоллик, символик юклама, фразеологик маҳсулдорлик, этномаданий чуқурлик ва таржима қийинчилиги алоҳида мезон сифатида белгиланган. Бу мақола учун ҳам таҳлилий рамка вазифасини бажаради.

Асосий қисм

1. Зооним ва зооним-номинат: назарий ёндашув

Зооним реал ҳайвонни англлатувчи лексик бирликдир. Бироқ зооним-номинат тушунчаси ундан кенгроқ бўлиб, у ҳайвон номининг номлаш, баҳолаш, кўчма маъно ҳосил қилиш ва образ яратиш функцияларида иштирок этишини назарда тутати. Диссертация матнида ҳам зооним-номинат айнан шу кўп қатламли вазифани бажариши таъкидланган.

Масалан, “шер” фақат ҳайвон номи эмас, балки жасур инсонга нисбатан ҳам қўлланиши мумкин. “Тулки” эса биологик объектдан ташқари, айёрлик ва хийлакорлик белгисига айланади. Бу иккиламчи номинация жараёни тилдаги маданий тажрибанинг муҳим кўринишидир.

2. Денотатив ва коннотатив маъно қатламлари

Зоонимларнинг биринчи қатлами денотатив маънодир. Бу босқичда улар муайян ҳайвон турини англатади. Аммо тилнинг амалий қўлланишида зоонимлар кўпинча коннотатив юкламага эга бўлади. Диссертация матнида бу ҳол алоҳида таъкидланган: шер, бўри, тулки, ит, туя каби бирликлар аввал реал жонзотни англатса, кейин маданий ва баҳоловчи мазмун касб этади.

Қиёсий жадвалдан кўриниб турибдики, шер/асад ҳар икки тилда ижобий куч образи сифатида фаол; тулки/саълаб айёрликни; бўри/зи’б хавф, шафқатсизлик ёки таҳдидни; илон/хаййя яширин хатарни англатади. Ит/калб эса икки қутбли маънога эга бўлиб, вафодорлик ҳам, пастлаштирувчи муносабат ҳам ифода этиши мумкин.

3. Зоонимларнинг символик вазифаси

Араб ва ўзбек тилларидаги зоонимларнинг символик юкламаси миллий муҳит билан шартланган. Масалан, туя араб маданиятида чидам, саҳро ҳаёти ва турмуш барқарорлиги рамзи сифатида марказий мавқега эга. Ўзбек тилида эса от ҳаракат, мардлик, хизмат ва эркинлик тимсоли сифатида кучлироқ намоён бўлади. Бу фарқ қиёсий лингвокультурологик жадвалда ҳам аниқ кўрсатилган.

Шу маънода зоонимлар халқнинг табиатни қандай идрок қилиши ва қайси образларни ижобий ёки салбий қадрият сифатида қабул қилишини очиб беради.

4. Фразеологик бирликларда зоонимлар

Зоонимлар турғун бирикмалар ва фразеологизмларда айниқса сермаҳсулдир. Диссертацияда ҳам уларнинг халқ оғзаки ижоди, иборалар ва фразеологик бирликларда миллий дунёқарашни ифода этишига алоҳида урғу берилган.

Масалан, “шер юрак”, “тулкидек айёр”, “илондай захарли”, “кўйдек ювош” каби бирикмаларда ҳайвон номи инсон хусусиятини тез ва таъсирчан тарзда очади. Бу ҳолда зооним маданий код вазифасини бажаради. Ушбу хулоса кодбукдаги F1 — фразеологик фаоллик ва E1 — этномаданий боғлиқлик мезонлари билан ҳам мустаҳкамланган.

5. Таржима муаммоси ва маданий эквивалент

Зоонимларни таржима қилишда энг мураккаб нукта — луғавий мосликнинг маданий мосликка тенг эмаслигидир. Диссертация матнида ҳам агар таржимон фақат тўғри номга таянадиган бўлса, образлилик, ирония ва миллий тус йўқолиши мумкинлиги таъкидланган.

Масалан, “калб” ва “ит” ҳар икки тилда бир хил биологик объектни англатади, аммо контекстга қараб уларнинг эмоционал ва маданий ранги фарк қилиши мумкин. Шу сабаб таржимада сўзма-сўз усул эмас, функционал ва маданий эквивалентга таянган ёндашув самаралироқ бўлади.

Натижалар

Тадқиқот натижалари қуйидагиларни кўрсатди:

- 1) араб ва ўзбек тилларида зоонимлар умумий когнитив асосга эга;
- 2) уларнинг коннотатив ва символик талқини миллий маданиятга боғлиқ;
- 3) зоонимлар фразеологик бирликларда этномаданий коднинг таъсирчан воситаси бўлиб хизмат қилади;
- 4) таржимада маданий эквивалент танлаш биринчи даражали вазифадир.

Бу йўналишлар диссертациянинг умумий хулоса ва таклифлар қисмида ҳам асосий натижа сифатида белгиланган.

Хулоса

Араб ва ўзбек тилларидаги зооним-номинатлар тил ва маданият кесишган нуктада шаклланган кўп қатламли бирликлардир. Улар фақат ҳайвонни аташ вазифасини эмас, балки жамоавий хотира, миллий баҳолаш, ахлоқий мезон ва образли тафаккурни ифодалаш вазифасини ҳам бажаради. Шу жиҳатдан зоонимларнинг лингвокультурологик ва таржимавий тадқиқи қиёсий тилшунослик, таржимашунослик ва фразеология учун муҳим аҳамият касб этади.

Адабиётлар рўйхати

1. Воробьев В. В. Лингвокультурология. — М. : РУДН, 2008. — 336 с.
2. Маслова В. А. Лингвокультурология : учеб. пособие. — М. : Академия, 2001. — 208 с.
3. Телия В. Н. Русская фразеология. Семантический, прагматический и лингвокультурологический аспекты. — М. : Школа «Языки русской культуры», 1996. — 288 с.

4. Al Issawi J. M. Cultural-Bound Meaning of Animal Names in Arabic // English Linguistics Research. — 2021. — Vol. 10, No. 1. — P. 42–55.
5. Раҳматуллаев Ш. Ўзбек тилининг изоҳли фразеологик луғати. — Тошкент : Ўқитувчи, 1978. — 405 б.
6. Маматов А. Э. Ўзбек тили фразеологияси масалалари. — Тошкент : Фан, 1999. — 216 б.